

Makale Geliş | Received: 24.05.2023
Makale Kabul | Accepted: 12.08.2023
DOI: 10.18795/gumusmaviatlas.1301843

Alper İPLİKÇİ

Arş. Gör. Dr. | Asst. Dr.
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Felsefe Bölümü, Erzurum-TÜRKİYE
Atatürk University, Faculty of Literature, Department of Philosophy, Erzurum-TURKIYE
ORCID: 0000-0001-6402-6697
alperiplikci@hotmail.com

Tarih Felsefesi Bağlamında Hegel ve Popper'in Özgürlük Anlayışları Üzerine Karşılaştırmalı ve Eleştirel Bir Değerlendirme

Öz

İnsan, tarihin içinde yaşayan bir varlık olduğu için onu tarihten bağımsız değerlendirme olanağı yoktur. Bu nedenle tarihi anlamlandırmak ve açıklayabilmek için önemli çabalar sarf edilmiştir. Tarih üzerine felsefe yapmak da böylesi bir çabayı ifade etmektedir. Felsefe tarihinin önemli filozoflarının insanı anlayıp açıklayabilmek amacıyla yapmış oldukları tüm rasyonel çalışmalarının temel bir ögesi de tarih felsefesidir. Tarih felsefesinin öncüleri denilebilecek isimler, tarihi felsefi bir biçimde irdeleyerek tarih üzerine çeşitli değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu değerlendirmeler çerçevesinde birbirinden farklı birçok yaklaşım ileri sürülmüştür. Bunların içinde birbirini destekleyen yaklaşımlar olduğu gibi birbirinin tam karşıtı olan yaklaşımlar da söz konusudur. Fakat bu görüşlerin her birinin, insanlık tarihini anlayıp açıklayabilmek ve tarih üzerine yeni değerlendirmeler yapabilmek için temel niteliğinde olduğu tartışmasız bir gerçekliktir.

Felsefe tarihinin iki önemli filozofu G. W. F. Hegel ve K. R. Popper, tarihsel alanı felsefi bir biçimde ele alıp irdeleyen filozoflar arasında yer alırlar. Her iki filozofun tarih görüşleri de aynı zamanda bir özgürlük anlayışı ortaya koymaktadır. Popper, Hegel'in tarih görüşlerini eleştirerek onun özgürlük anlayışının karşıtı bir özgürlük anlayışı ileri sürmüştür. Çalışmamız, Hegel'in ve Popper'in tarih görüşleri neticesinde ortaya çıkan özgürlük anlayışlarını karşılaştırmalı ve eleştirel bir biçimde değerlendirerek daha uygun bir özgürlük anlayışı ortaya koymayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Hegel, Popper, Tarih, Tin, Bireysellik, Özgürlük.

A Comparative and Critical Evaluation of Hegel and Popper's Understandings of Freedom in the Context of the Philosophy of History

Abstract

Since man is a living being in history, it is not possible to evaluate him independently of history. For this reason, significant efforts have been made to make sense of and explain history. Philosophy on history also expresses such an effort. Philosophy of history is a basic element of all the rational studies of the important philosophers of the history of philosophy in order to understand and explain human beings. The names that can be called the pioneers of the philosophy of history have made various evaluations on history by examining history in a philosophical way. Within the framework of these evaluations, many different approaches have been put forward. While there are approaches that support each other, there are also approaches that are opposite to each other. However, it is an indisputable reality that each of these views is fundamental so as to understand and explain human history and to make new evaluations on history.

Two important philosophers of the history of philosophy, G. W. F. Hegel and K. R. Popper, are among the philosophers who handle and examine the historical field in a philosophical way. The historical views of both philosophers also reveal an understanding of freedom. By criticizing Hegel's view of history, Popper put forward an understanding of freedom opposite to Hegel's understanding of freedom. Our study aims to reveal a more appropriate understanding of freedom by comparatively and critically evaluating the understandings of freedom that emerged as a result of Hegel's and Popper's views on history.

Keywords: Hegel, Popper, History, Spirit, Individuality, Freedom.

Giriş

İnsan, kendini ve içinde yaşadığı evreni anlamaya ve açıklamaya çalışan çok yönlü bir varlıktır. Bu çok yönlü varlığın anlaşılabilmesi için onun, irdelenebilecek her boyutuyla ele alınması gerekir. Felsefe de bu anlama çabasının en önemli ürünlerinden biridir. Bu bağlamda felsefe, insana dair her şeyi kendi konusu hâline getirebilir. Tarih de insana dair en önemli şeylerden biridir. İnsanı tarihten bağımsız bir biçimde düşünme olanağı yoktur. İnsan tarihsel bir varlık olduğu için birçok önemli filozof da tarihi felsefi sorgulama konusu hâline getirmiştir. İnsanlık tarihini felsefi bir biçimde irdeleyen filozoflar, ileri sürmüş oldukları tarih yaklaşımları çerçevesinde insanın özgürlüğüyle ilgili de değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Tarihsel alanla ilgili ortaya koyulan yaklaşımlar, aynı zamanda kendileriyle paralel bir özgürlük anlayışı da geliştirmişlerdir. Birbirinden farklı tarih görüşleri arasındaki çatışma, aynı zamanda birbirinden farklı özgürlük anlayışları arasındaki çatışma anlamına gelmektedir.

Tarih, felsefi bir biçimde irdelenirken birçok farklı bakış açısı ortaya çıkmıştır. Kimi yaklaşımlar, tarihsel alanda bir yasalılığın olduğunu savunmuştur. Buna göre tarih, yönetici ilkelere göre işleyiş sergiler ve tüm toplumlar ve insanların durumu bu ilkelere göre izah edilir. Bu ilkeler, tarihi yöneten genel yasanın ilkeleridir. Böylesi bir anlayış biçimi, tarihte bir belirlenimin olduğunu savunur. Nasıl ki doğal dünya belli bir düzene göre işleyiş sergiliyorsa tarihsel alanda da böylesi bir düzenli işleyiş söz konusudur. Bu yaklaşım tarzının amacı, insanlık tarihini bir bütün olarak anlamak ve tarihsel olaylar arasında bir nedensellik kurabilmektir. Kimi yaklaşımlar ise tarihsel alanda yönetici ilkelerin varlığını reddeder ya da böylesi ilkelere varsa bile ulaşamayacağını savunur. Bu bağlamda esas olarak toplumların ve dönemlerin kendi özgünlükleriyle ele alınması gerektiği savunularak tüm insanlık tarihinin çeşitli belirlenmişliklere tabi kılınmasına karşı çıkmıştır. Çünkü bu anlayış tarzı, tarihin belli yönetici yasalar tarafından yönlendirildiğine yönelik kabulün özgünlükleri ortadan kaldıracağını, tarihsel alanı belli kalıplar içinde sıkıştırarak sınırlandıracağını, otoriter tutumların güç kazanacağını ve nihayetinde insan özgürlüğünün de kısıtlanacağını savunur. Bu nedenle yasalılık durumunu reddeden düşünme biçimi tarihin, bütünü izah ettiği iddiasını ileri süren genel bir öğretiye indirgenerek değil de kendi temel niteliği olan olaylar çokluğunun görünürlüğü ortadan kaldırılmadan anlaşılıp açıklanmaya çalışılması gerektiğini ileri sürer.

Tarihte yönetici yasaların olduğunu savunan anlayışlar, insan özgürlüğünü de bu yasalılık durumuna göre açıklamışlardır. Kendi içinde birbirinden farklı birçok örneği olmakla birlikte böylesi bir yasalılık kabulünün özgürlük anlayışı genel olarak tarihsel yasanın farkında olmak ve bu yasayla uyumlu davranış sergileyebilmek düşüncesi üzerine kurulur. Öğretinin maddi temele ya da tinsel temele dayalı olması fark etmez. Tarihsel süreci yöneten yasa tarihsel alanı biçimlendirdiği için insan eylemleri de bu yasa çerçevesinde bir belirlenime tabi olacaktır. Dolayısıyla yasalılığı kabul eden bakış açısının özgürlük anlayışı da bu yasa bağlamında bir anlam kazanacaktır. Söz konusu yasanın belirlenimi dışında bir özgürlük söz konusu değildir. Bu nedenle insan, eylemlerini bu yasalılık çerçevesinde düzenlemelidir. Yasalılığı reddeden tutumlar ise insan özgürlüğünün bu tarz bir yasalılık anlayışı ile yok olacağını, genel bir insanlık tarihinden bir tarihler çokluğunun kabul edilmesi gerektiğini ve özgünlüklerin ortaya konulmasının insan özgürlüğünü ifade ettiğini iddia eder. Böylesi bir bakış açısı, genel bir tanımlamanın ortaya koyduğu özgürlük anlayışındansa daha çok bireysel olanı, tikel olanı vurgulayan bir özgürlük tanımı ortaya koymaya çalışır. Buna göre yasalılığı kabul eden yaklaşımlar farklılıkları ve özgünlükleri nihayetinde belli ilkelere indirgeyerek bu özgünlüklerin gerçekliğini geçersiz hâle getirir. Ancak yasalılığı reddeden tutumlar açısından gerçeklik, bizatihi bu özgünlükler ve farklılıklardır. Bunların her biri olduğu şekliyle ele alınmalı ve özgürlük anlayışı da bu bağlamda değerlendirilmelidir.

Georg Wilhelm Friedrich Hegel ve Karl Raimund Popper, tarihi felsefi bir biçimde irdeleyen önemli filozoflar arasında gösterilebilirler. İki düşünürün tarih yaklaşımları birbiriyle

karşıt olan iki farklı tarih anlayışını ve bununla bağlantılı olarak da iki farklı özgürlük anlayışını ifade eder. Çalışmamız, her iki düşünürün tarih ve özgürlük anlayışlarını eleştirel bir biçimde irdeleyerek özgürlük kavramından ne anlaşılması gerektiğine dair değerlendirmelerde bulunmayı amaçlamaktadır. Bu amaç doğrultusunda öncelikli olarak ana hatlarıyla tarih felsefesinin ne olduğu ele alınacaktır. Daha sonrasında ise Hegel'in tarih felsefesi ve onun tarih görüşüne dayalı özgürlük anlayışı eleştirel bir biçimde irdelenecektir. Hegel felsefesinin temelini diyalektik oluşturduğu için ve yine onun özgürlük anlayışında devlet ve hukuk görüşleri önemli olduğu için Hegel'in diyalektiğine, devlet ve hukuk görüşlerine kısaca değinilecektir. Fakat asıl konumuz özgürlük anlayışında bağlamsal olarak tarih felsefesi görüşleri olduğu için bahsettiğimiz hususlar detaylı bir şekilde ele alınmayacaktır. Yine aynı şekilde Popper ile ilgili eleştirel analizimiz de konunun kapsamı gereği onun tarih üzerine görüşleriyle sınırlı tutulacaktır. Sonuç kısmında ise Hegel ve Popper'in tarih felsefeleri bağlamındaki özgürlük anlayışları karşılaştırılarak eleştirel bir biçimde değerlendirilecek ve bu değerlendirme sonucunda iki yaklaşımda da var olduğu düşünülen sorunlardan arındırılmış bir özgürlük tanımı ortaya konmaya çalışılacaktır. Yöntem olarak felsefi metin analizi yöntemi kullanılmıştır ve Hegel ile ilgili analizlerde ana kaynaklar *Tarihte Akıl* ve *Tarih Felsefesi*'dir. Bununla birlikte Hegel'in temel görüşleri noktasında *Hukuk Felsefesinin Prensipleri* ve *Tinin Görüngübilimi* kaynaklarından da yararlanılmıştır. Popper ile ilgili analizde ise onun temel eserlerinden olan *Açık Toplum ve Düşmanları II* ile *Tarihselciliğin Sefaleti* ana kaynakları oluşturur. Yine onun *Hayat Problem Çözmektir* adlı eserinden de yararlanılmıştır. Bu ana kaynaklar dışında analizi güçlendirmek adına ikincil kaynaklardan da faydalanılmıştır.

1. Tarih Felsefesi Nedir?

Tarih felsefesi, dünya tarihinin bir bütün olarak felsefi bir biçimde ele alınması ve insan faaliyetlerinin felsefi bakımdan eleştirel analizidir (Özlem, 2001, s. 441). Buna göre felsefenin diğer alt disiplinlerindeki gibi tarih felsefesi de tarih alanı üzerine felsefi sorgulamayı ifade etmektedir. Nasıl ki varlık felsefesi varlığın ne olduğunu, mahiyetini, bilgi felsefesi bilginin imkânını, kaynağını, sınır ve ölçütünü, ahlâk felsefesi iyinin ne olduğunu, evrensel ahlâk yasasının var olup olmadığını, sanat felsefesi sanatın taklit, oyun ya da yaratma olup olmadığını temel belli başlı sorular sorarak irdeliyorsa, tarih felsefesi de tarihin ne olduğunu, tarihi yöneten yasaların var olup olmadığını, tarihin bir amacının olup olmadığını, tarihsel sürecin nasıl anlamlandırılabilirliğini sorgulamaktadır. Bu sorgulamanın temel amacı, tarihin bir bütün olarak bilinip bilinemeyeceği, tarihteki olaylar çokluğunun belli bir düzene göre açıklanıp açıklanamayacağına yanıt aramaktır.

Tarih felsefesi, tarihsel alanın arka plânındaki ampirik olmayan nedenleri tespit etme çabasıdır (Çevik, 2014, s. 23). Bu bağlamda tarih felsefesi, tarihi felsefi bir biçimde irdeleyerek tarihsel süreci yöneten yasaları ortaya çıkarmaya çalışmaktadır. Bununla geleceğe dair çeşitli yorumlamalar ve olması gerekene yönelik tavsiyeler ileri sürülmeye çalışılır (Öztürk, 2014, s. 28, 30). Felsefenin genel tutumu hakikati aramak, özsel olanı bulmaya çalışmak olduğu için tarihin felsefi bir biçimde irdelenmesinde de filozofların büyük çoğunluğu aynı tutumu sergilemişlerdir. Filozofların tarih üzerine görüşleri de onların genel felsefeleriyle uyumlu olmaktadır. Tarihin geri plânındaki yasalılığı ortaya koymaya çalışan materyalist bir filozof maddi nitelikteki yasalar ileri sürerken, gerçekliği tinsellikle izah eden bir filozof tarihsel yasalılığı da tinsel bir temele dayandırır. Tarih üzerine felsefe yapabilme olanağını da genellikle kendi genel felsefi yaklaşımları çerçevesinde sağlamaya çalışırlar. Çünkü tarih alanı doğal alandan farklı olduğu için, görünüşte düzensiz olaylar çokluğunun temel bir öğretiyile bir düzene oturtulması gerekir. Bu düzen sayesinde tarih üzerine felsefe yapılabilir ve tarih felsefesine dair yukarıda bahsettiğimiz temel sorular bu amaçla ileri sürülmüştür. Yine bu sorgulamalar bağlamında tarihsel alan felsefi bir biçimde izah edilirken herhangi bir yasanın kabul edilemeyeceğini, yalnızca toplumların ve dönemlerin kendi özgünlükleri içinde aralarındaki ilişkinin sadece yorumlanabileceğini ileri süren

filozoflar da olmuştur. Sonuç olarak tarih felsefesi, doğal dünya içinde daha özel olarak insanın doğal dünyadan belli yönleriyle farklılaşan bir alanı olan tarih üzerine felsefe yapmaktır.

Tarih felsefesi, insanlık tarihinin felsefi irdelemesi olmasının yanı sıra tarih biliminin de felsefi olarak ele alınmasını ifade eder. Bu bağlamda tarih bilimi çalışmalarının daha iyi nasıl gerçekleştirilebileceğine dair felsefi sorular da vardır. Bu amaç doğrultusunda tarihî belgelerin güvenilirliği, tarih çalışmalarındaki kültürel etkenler, nesnellik gibi konular irdelenmektedir (Çevik, 2014, s. 21). Tarih bilimi felsefi olarak ele alındığında özellikle kaynaklar ve yöntem üzerine sorgulamalar yapılır (Öztürk, 2014, s. 30). Buna göre ideal bir tarih araştırmasının nasıl olacağına yönelik felsefi sorgulamalar da tarih felsefesi olarak adlandırılır. Burada tarih üzerine yapılan ampirik çalışmaların olabildiğince sağlıklı bir şekilde gerçekleştirilebilmesi amaçlanır. Ancak tarih filozoflarının büyük çoğunluğu genel insanlık tarihini felsefi bir biçimde irdeleme anlamında tarih felsefesi görüşleri ortaya koymuşlardır. Her ne kadar tarih bilimi üzerine felsefe yapanlar olsa da onların da yine büyük çoğunluğu insanlığın içinde bulunduğu süreç olarak tarihi genel olarak felsefi bir biçimde anlama ve açıklama çabası göstermişlerdir. Bu vesileyle insana dair önemli birçok konuyu ve kavramı izah etmeye çalışmışlardır.

2. Hegel'in Tarih Felsefesi ve Tarihe Dair Yaklaşımlarına Dayalı Özgürlük Anlayışı

Hegel'in felsefesinin temelinde diyalektik yöntem bulunmaktadır. Aynı zamanda o, ilkesel olarak da diyalektiği hayata dair her şeyin ve gerçekliğin de temeline oturtmuştur. Buna göre hem düşüncede hem doğada hem de tarihte her şey kendi karşıtıyla etkileşime girer ve bunun sonucunda da bir sentez, bir dönüşüm meydana gelir (Yeşilçayır, 2023, s. 180). Her şey karşıtıyla birlikte vardır. Genel olarak varlığın oluşunun işleyiş yasası budur. Çünkü herhangi bir şeyin anlamı, bir yönüyle onun karşıtında da bulunmaktadır. Bir şey, karşıtı olmaksızın bilinemez. Ona dair bir bilinç, onun karşıtının da var olmasına bağlıdır. Gerçekliğin temelini oluşturan Tin, karşıtını kendi bünyesinde barındırır ve kendi özünün bilincine erişebilmek adına bunun bir antitez olarak açığa çıkması gerekir. Karşıtların çatışması aşıldığı zaman sentez meydana gelir ve karşıtlığın ortadan kalktığı dönüşüm sayesinde bu bilince erişilmiş olacaktır. Bu diyalektik süreç, Tin'in kendi özbilincine eriştiği nihai senteze kadar devam edecek bir ilerleme yasasıdır.

Hegel'in felsefesinde karşıtlıkların bir arada bulunması, aynı zamanda bireysellikte genelliğin de birliğini ifade eder. Bu bağlamda onun açısından çokluktaki birliği kavrayabilmek önem arz etmektedir (Yeşilçayır, 2023, s. 180). Bireysellik ve genellik birbirleriyle karşıtlık içindedir. Bireysellikte tikel olan ön plândadır. Buna göre bireyin gerçekliği esas alınır. Genellik ise bir bütünlüğün ifadesidir. Burada vurgu, bütünsel olana yöneliktir. Esas gerçeklik bütünlüktür. Bireyler, bütünü parçalarıdır. İlk izlenimde bireyler, bütünü oluşturan ve tek başına gerçekliği olan parçalar şeklinde algılanabilir. Fakat Hegel açısından bireyler, bütün içinde bir öneme ve değere sahiptirler. Esas var olan bütündür. Bütünlük olmaksızın bireyin var olmasından da söz edilemez. Dolayısıyla genel olan, bireyselden önce gelir. Bireysellik ve genellik karşıtlığı diyalektik işleyiş sonucu sentez aşamasında ortadan kalkar. Bu aşamada birey ve bütünü birliği söz konusudur. Çünkü böylesi bir sentez ile birey, esas anlamına kavuşmuş olacaktır. Bu birlik sonucunda birey, bütünü bir parçası olarak, yalnızca bütünsel gerçeklik bağlamındaki değeri çerçevesinde anlam kazanacaktır. Hegel'in diyalektiğe dayalı bu görüşleri, onun tarih felsefesinin de temelini oluşturmaktadır. Tarihin ve insan özgürlüğünün izahı, diyalektiği esas alan bakış açısı çerçevesinde birey-genel birliği anlayışına göre yapılır.

Tarihsel alanı felsefi bir yaklaşımla açıklamaya çalışan düşünürlerden biri olan Hegel, temellendirmelerini söz konusu Tin'in diyalektik işleyiş yasasına göre yapar. Ona göre temel gerçeklik akılsal bir gerçekliktir ve felsefe bu gerçekliği anlamaya çalışmaktadır (Beer, 1969, s. 15-16). Bu gerçeklik Tin'dir. Tin, kalıcı özdür. Tüm eylemlerin temelinde bulunan başlangıç noktası

ve bunların esas zeminidir. Bütün varlıkların nihai amacıdır. Tin, insanların eylem bütünlüğünü, onların birlikleri ve özdeşliklerine dair evrenselliği ifade eder (Hegel, 1986, s. 269). Akılsal gerçeklik olan Tin'den başka bir gerçeklik olmadığı için görünenin gerisinde bulunan esas var olanın tespit edilmesi gerekmektedir (Hegel, 1991, s. 29). Tüm felsefe tarihi de söz konusu gerçekliğin manasını kavrama çabasıdır. Bu yaklaşımları çerçevesinde Hegel, tarihsel alanda olaylardan sonuç çıkarabilmeyi sağlayacak bir ilk hareket noktası ortaya koymaya çalışmıştır (Westerkamp, 2008, s. 549). Öncelikli olarak Hegel açısından doğadaki diyalektik işleyiş belli bir düzene göre gerçekleşmektedir ve bu işleyişte bir döngüsellik söz konusudur. Fakat tarihsel alandaki diyalektik işleyiş, böylesi bir döngüsellik barındırmaz. Çünkü tarihsel alanda iradi eylemler hâkimdir (Yeşilçayır, 2023, s. 180-181). Fiziki dünyada determinist bir ilişki olduğundan dolayı bu alanda meydana gelen fiziki olaylar arasında nedensel bir ilişki kurulabilir. Olaylar arasında böylesi bir bağlantı olduğu için fiziki dünyada bir düzenliliğin olduğu söylenebilir ve bu düzenlilik sayesinde bilgi elde etme ve bunun üzerine felsefe yapabilme olanağı vardır. Ancak tarihsel alan insan eylemlerinin hâkim olduğu bir alandır ve bu alanda doğadaki gibi bir determinizm söz konusu değildir. Tarih, insanın iradi eylemlerinin toplamıdır ve bu nedenle tarih alanında fiziki dünyada olduğu gibi bir düzenliliğin olduğu gözlenemez. Bu bağlamda Hegel'in bir ilk hareket noktası ortaya koyma çabası, tarih alanında da bir düzenliliğin olduğunu gösterebilmek ve tarih üzerine felsefe yapabilmek için bir temel neden kavramsallaştırmasını ifade eder.

Hegel'e göre tarih felsefesi, tarih alanının rasyonel olarak incelenmesidir. Bu incelemeyle felsefe, tarihi kurma işlemi gerçekleştirmektedir (Hegel, 1995, s. 29). Her ne kadar tarih, olayları doğrudan aktarma noktasında, düzenleyici bir karakter taşıyan felsefeyle çelişik görünse de her şeyin temelinde bulunan akılsal güç, tarihin de temelinde bulunmaktadır ve felsefe aracılığıyla, dünya tarihinde ilerlemesini sürdüren bu gücün geri plândaki mutlak neden olduğu kavranabilecektir (Hegel, 2011, s. 15). Hem doğada hem de tarihte bu gücün, yani Geist'in kendi dönüşümü, kendini açıklaması söz konusudur. Geist veya Tin'in diyalektik işleyiş vasıtasıyla dönüşümünün temel amacı özgürlük bilincidir (Yeşilçayır, 2023, s. 181). Bu bağlamda Tin'e dair bu kavrayış, tarihte özgürlük ve zorunluluğun karşıtlığını ortadan kaldırmaya yarayacaktır (Hegel, 1995, s. 30). Çünkü doğadaki determinizm ve insanın iradi eyleminin karşıtlığı bir sorun teşkil etmektedir. Düzenli bir nedensellik ilişkisi olayların açıklanmasını kolaylaştırmaktayken böylesi bir nedenselliğin olmadığı bir ortamda olayları bir düzen içinde açıklama olanağı bulunamaz. Bu nedenle Hegel'in çabası, özgürlük ve zorunluluğun karşıtlığını aşarak tarihî olayları da belli bir düzenlilik içinde ifade edebilmektir. Bunun ifadesini Hegel, tarihin geri plânında var olan akılsal güçte, yani Geist ya da Tin'de ve bunun diyalektik işleyiş yasasında bulur.

Mutlak akılsal gerçekliğin kendini tarihte açtığını kabul eden Hegel, onun aynı zamanda esas hedef olduğunu da savunur. Ona göre tarihsel alan felsefi bir irdelemeye tabi tutulduğunda tarihsel alanın akılsal bir ilerleme içinde olduğu anlaşılabilir. Bu ilerleme, temel gerçekliğin kendisini açtığı zorunlu bir ilerlemenin ifadesidir (Hegel, 2011, s. 16-17). Söz konusu açıklama, tarihteki olayların düzensizliğini ortadan kaldırma, tarihteki rastlantısallığı bertaraf etme amacıyla zorunlu ilerlemeyi vurgulamaktadır. Bu yasalılık, ancak akılla kavranabilir. Tarih araştırmalarından toplanan malzeme yardımıyla felsefi irdeleme, tarihten genel bir yasalılık çıkarabilecektir (Hegel, 1995, s. 30, 32). Buradan tarihteki erekliliğe geçiş yapan Hegel, tarihin esas amacının, her şeyin temelinde bulunan Mutlak Tin'in kendi özüne geri dönme çabası olduğunu vurgular (Macit & İplikci, 2017, s. 81). Buna göre aslında dünya tarihi, akılsal gerçekliğin kendi özsel amacına yönelik eylem bütünlüğüdür. Tarihe bakıldığı zaman yalnızca düzensiz olaylar çokluğu görülmektedir. Bu, bir düzensizlik olarak algılandığı zaman da tarihin herhangi bir amacının olduğu da söylenemez. Birbirinden farklı dönemlerin ve toplumların eylemlerinin belli bir yasalılık içinde açıklaması yapılamadığı takdirde insanlık tarihi de bir bütün olarak izah edilemeyecektir. Bu izah, geri plânda var olan akılsal sürecin felsefe yoluyla kavranması sayesinde yapılabilir. Hegel, Geist'in kendi

özünün bilincine erişmeye yönelik işlettiği diyalektik sürecin, insanlık tarihini de yöneten süreç olduğunu ileri sürer. Buna göre Geist, başlangıçta kendi hâlindeyken kendi özünün bilincinde değildir. O, bu bilince erişebilmek için kendisinin karşıtı olan fiziki dünyayı meydana getirmiştir. Aslında karşıtını da bünyesinde barındırdığı için kendine yabancılaşarak bir dönüşüm geçirir ve kendisinin antitezini meydana getirir. Tarihsel süreç de Geist'in kendi karşıtını aşarak tekrar kendi özüne geri dönme sürecidir. Fakat bu sefer kendi özüne döndüğü zaman kendi özüne dair bilinci kazanmış olarak geri dönecektir. Dolayısıyla yeryüzündeki tüm bireylerin, toplumların gerçekleştirmiş olduğu eylemler, aslında temel bir hedef doğrultusunda gerçekleştirilen eylemlerdir. Birbirinden bağımsız gibi görünen tarihsel olayların her biri aslında ortak bir amaca hizmet etmektedir. Tarihin nihai hedefi, diyalektik sürecin nihai sentezi, yani Geist'in karşıtını aşarak kendi özünün bilincine varmasıdır. Tarihsel alandaki tüm eylemler de aslında bu amaç doğrultusunda gerçekleştirilen eylemlerdir ve bir bütünlüğü ifade eder.

Hegel'e göre Tin'in, başka birçok niteliği içinde onun özü denilebilecek niteliği mutlak özgürlüktür. Söz konusu mutlak gerçeklik ise yalnızca karşıtı vasıtasıyla kavranabilmektedir (Hegel, 2011, s. 23). Onun karşıtı olan şey ise maddedir (Hegel, 1995, s. 56-57). Tinin bu karşıtı kendi bünyesindedir (Hegel, 2011, s. 23). Bu nedenle Tin, kendisini bilgisinin nesnesi yapabilir (Hegel, 1995, s. 56). O, karşıtını aşarak kendi özüne dönme çabası verir ve tarihsel alan da bunun sergilendiği yerdir (Hegel, 2011, s. 24). Yani Hegel, özgürlüğün anlaşılabilmesi için zorunluluğun anlaşılması gerektiğini vurgulamaktadır. Esas özü özgürlük olan Tin ise zorunluluğun olduğu maddeyi de kendi içerisinde barındırmaktadır. O, maddi dünyayı meydana getirip, onu aşip tekrar kendine dönerek özgürlük algısına sahip olabilecektir. Felsefi irdeleme sayesinde bu kavrayışa sahip olunursa, aslında görülen zorunluluğun da temelde özgürlüğü barındırdığı anlaşılabilir.

Her şeyin temelinde bulunan esas gerçeklik olan Tin, kendi özüne dönmeye, kendi özgürlüğünü kusursuz hale getirmeye çalışır. Bu nedenle tarih, özgürlük prensibine göre ilerleme sergilemektedir (Hegel, 1995, s. 57). Karşıt bir karakter barındırmasına rağmen aslında fiziki dünya da akılsal bir niteliğe sahiptir; yalnızca Tin'in bir dönüşümüdür. Fiziki dünya içindeki tarihsel alanın nihai hedefi Tin'in özgürlüğüne kavuşması olduğundan dolayı tarihsel alanda meydana gelen insan eylemleri de Tin'in biçimlendirmesine bağlı olarak gerçekleşmektedir. Tin'in kendi özgürlüğüne ilerleyişi sürecinde insanların yapacakları şey, bu zorunluluğun bilincinde olmaktır (Hegel, 2011, s. 26). Burada insan eylemleri, esasen Tin'in iradesinin görünüşleri olmaktadır. Tarih, bir süreci ifade ettiği için Tin'in kendi özüne dönme ve kendi özgürlüğünü kusursuz hâle getirme çabası, belli aşamalar sonrası gerçekleşir. Özü özgürlük olan Tin'in tam karşıtı, zorunluluğun ifadesi olan maddi dünyadır. Aslında maddi dünya da nihayetinde Geist'in bizzatı kendisi olduğu için onun özü de tinsellik, akılsallık ve özgürlükten meydana gelir. Burada amaç, zorunluluğun aşılması özgür doğanın ortaya çıkarılmasıdır. Zorunluluk aşıldığı zaman, bilincinde olunmayan özgürlüğün bilinci de kazanılmış olacaktır. Bu da aşamalı bir şekilde gerçekleşir. Kendine yabancılaşmış olan Geist, tekrar kendine geri dönebilmek için tarihsel süreç içinde kendini açılmaya özgürlüğü açığa çıkarmaktadır. Tarih alanında gördüğümüz özgür eylemler, aslında Tin'in bu amacı doğrultusunda gerçekleşen eylemlerdir. Gerçekliğin temelinde Tin olduğu için, doğanın ve tarihin yöneticisi de Tin'dir. Meydana gelen her türden olay ve eylem, aslında Tin'in gerçekleştirdiği eylemlerdir. Dolayısıyla kendi özgürlüğüne geri dönme çabası içinde Tin, insanın özgür eylemleriyle bu çabasının ilk adımlarını atmaya başlamıştır. İnsan da kendi eylemlerinin aslında Tin'in eylemleri olduğunu bilmelidir. Bu, zorunlu bir yasaya göre işleyişi ifade ettiği için insan da böylesi bir zorunluluğa tabidir. Hegel'e göre bu zorunluluk, aslında özünde özgürlüğün ta kendisidir. İnsanın kendi eylemleri sandığı eylemler Geist'in eylemleridir ve insanın bunun bilincine varması onun özgürlüğüdür. Mutlak özgürlük, temel hedefe ulaşıldıktan sonra gerçekleşecektir. İnsanın da bu bilince göre hareket etmesi gerekir.

İnsan, Hegel'e göre hem doğal yönü hem de tinsel yönü olan bir varlıktır. Ancak özsel olarak insan, tinsel bir varlıktır. Bu yönüyle de fiziki dünyayla bir karşıtlık içindedir. İnsanın fiziki dünya karşısında özgürlüğe sahip olabilmesinin yegâne nedeni, Tin'in insan üzerinde belirleyici olmasıdır (Hegel, 1995, s. 52, 53). Tarihin açıklanabilmesi, insanların Tin'in belirleyiciliği doğrultusunda meydana gelen eylemlerinin ve tutkularının da açıklanabilmesi anlamına gelmektedir (Hegel, 2011, s. 20). Bir kişinin özgür eylemi olarak görülen bir eylem, aslında Tin'in tarihsel alandaki belirleyiciliğini ifade etmektedir. Çünkü Tin, tarihte kendini açmaya başladığı zaman, ilk olarak insanın özgür eylemlerini kullanmaktadır (Hegel, 2011, s. 27). İnsanların tutkularının Tin'in amaçları doğrultusunda kullanılmasına Hegel "Aklın Hilesi" adını vermiştir (Hegel, 1995, s. 105). Fiziki dünyada zorunluluk hâkim olduğundan dolayı ve buna rağmen bu ortamda insan, özgür istek ve eylemlerde bulunabildiğinden dolayı Hegel, bu durumu Tin'in kendini öncelikle insan eylemlerinde ve tutkularında açması olarak ifade etmektedir (Macit & İplikci, 2017, s. 83). İnsan özgürlüğü, onun da özünde bulunan Tin'in özgür doğasına bağlıdır. Dolayısıyla insan, kendi başına özgür eyleme sahip bir varlık değil, yalnızca Tin tarafından kullanılan bir araç durumundadır.

Hegel açısından Tin, dolaysız gerçeklik olarak bir ulusun ahlâki yaşamını da ifade eder. Onun amacı, kendisinin ne olduğunun bilincine doğru ilerleme, kendi kendini bilmedir (Hegel, 1986, s. 270). Bu amacı yerine getirmek adına söz konusu ahlâki yaşam bir bütünlüğü gerektirmektedir. Bu bağlamda Hegel, Tin'in amacı için tek bir insanı yeterli görmemektedir. İnsanlar tek başlarına tüm insanlık karşısında çok zayıf bir etkiye sahip oldukları için insanların bir arada bulunması gerekir. Nihai amaç, devletlerin olmasına bağlıdır (Hegel, 2011, s. 20, 22, 27). Özellikle başlayan özgürlük ideali, nesnellik ile bir birlik oluşturmalıdır. Öznel ile nesnelin birliğinin kurulabildiği yer devlet olduğu için insanlar, yalnızca devlet ortamında özgürlüklerini elde edebilir, yaşayabilirler. Tin'in her şeyi kapsayan akılsallığı bir zorunluluğu ifade etmekteyse, insanların bu yasayı kendilerinin özü olarak bilmeleri özgür iradeyle gerçekleşmektedir. Böylece devlet, özgürlüğün ve zorunluluğun karşıtlığını kaldırmaktadır ve öznel irade ile nesnel iradenin sentezi gerçekleşmektedir (Hegel, 2011, s. 46-47). Tüm tarih Tin'in tasarımı olarak gerçekleşir ve devlet yapısındaki bilinç de Tin'in bu yapı üzerindeki bütünsel bilincidir (Hegel, 1995, s. 61). Buna göre hem insan eylemleri hem toplumsal yapı hem öznel irade hem nesnel irade, Tin tarafından kurulup belirlenmektedir. Özgürlük hedefine aşamalı olarak ilerleyen süreçte Tin, özgürlüğünü öncelikli olarak insan eylemlerinde, insanın öznelliğinde açığa çıkardıktan sonra nesnelğin ifadesi olan devlette özgürlüğünü daha da ileri bir aşamaya taşır. Esasen nihai olarak var olan tek gerçeklik Tin'in kendisidir ve özgürlük de Tin'in özü olarak bir bütünlüğü ifade eder. Var olan her şey Tin'in görünümüdür ve onun bütünlüğünün parçalarıdır. Dolayısıyla tarihsel süreç içinde Tin kendini açtırdıkça bütünlüğe dair bilinç de gelişmeye başlar ve bu da özgürlük idealine daha çok yaklaşır. Bu nedenle bireyin özneliği ve devletin nesneliği şeklindeki diyalektik sürecin sentezi sonucu öznel ve nesnelin birliğiyle bütünlük bilinci de gelişmiş olacaktır. İnsanın asıl özgürlüğü devlet ortamında gerçekleşebilir, çünkü devlet bütünü ve nesneli ifade eder ve esas gerçeklik de tikel değil bütünsel gerçekliktir. Tin'in temel hedefi olan özgürlük bilincine ulaşabilmenin temel şartlarından biri budur.

Hegel'e göre bir eylem, bütünlüğü ifade eden devlet temelinde gerçekleştiği zaman evrensel bir eylem meydana gelmiş olur. Bununla kıyaslandığı zaman bireysel eylem, üzerinde konuşmaya değmeyecek kadar önemsizdir (Hegel, 1986, s. 261). Hegel devletin, nesnel ahlâk idesinin fiili gerçekliği olduğunu savunur. Birey devlete bağlandığı takdirde kendi tözsel özgürlüğünü bulur. Devlet sayesinde özgürlük, en yüksek değerini bulur. Özgürlüğe dair nihai amaç çerçevesinde bireylerin en üstün görevi, devletin üyesi olmaktır ve bu amaç doğrultusunda devlet, bireylere karşı mutlak hakka sahiptir (Hegel, 1991, s. 199-200). Bu bağlamda Hegel, bireyin değil devletin gerçekliğini savunmaktadır ve devletin temeline dair sözleşmecî anlayışları, özellikle

de doğal durum kavramsallaştırmasından ötürü kurgusal oldukları ve gerçekliği yansıtmadıkları gerekçesiyle eleştirmektedir. Devlet, Tin'in tarihsel süreçte kendini açıklamasının bir sonucu olarak meydana geldiği için somut bir yapıdır ve doğal olarak ortaya çıkar. Devletle ilgili yaklaşımları çerçevesinde Hegel, liberal bakış açılarını da eleştirmektedir. Liberal düşünce, temel olarak devletin bireyler tarafından oluşturulduğunu savunur. Hegel ise devletin doğal bir yapı olduğunu savunarak bireylerden önce ve bireylerin üstünde olduğunu ifade eder. Böylece Hegel'e göre devlet, nesnellüğün gerçekleştiği bütünlüğü ifade eden nesnel tindir. Nesnel ahlâk ilkesi de devlette meydana gelir. Bireylerin öznel ahlâkları da nesnel ahlâk bağlamında bir anlama sahip olur. Buna göre Hegel açısından birey, bütünü bir parçası olduğu zaman kendi amacına ulaşabilir. Birey, devlete katıldığı zaman kendini gerçekleştirebilir. Bu nedenle özgürlüğün gerçekleşebilmesi için bütünlüğün ifadesi olan devlet gereklidir. Bireyin öznel özgürlüğü, ahlâklılığı nesnellüğün ifadesi olan devlet ile uyumlu bir ilişkiye dönüşmelidir (Yeşilçayır, 2023, s. 182-183, 186, 189, 190). Aksi takdirde bir birey özgürlüğünden söz etme imkânı yoktur. Tüm bireysel özgürlüklerin genel özgürlük hedefi karşısında herhangi bir önemi yoktur. İnsanın da bu bilince sahip olması gerekir. Devlet de bu açıdan özgürlük ideali için son derece önemli bir yerde bulunmaktadır.

Özgürlük idealinin gerçekleşmesi noktasında devletle ilgili yaklaşımlarıyla paralel olarak Hegel'in hukuka dair yaklaşımları da önemli bir yere sahiptir ve onun tarih felsefesi bağlamındaki özgürlük anlayışının daha iyi anlaşılabilmesi için bu konuya da kısaca değinmek gerekmektedir. Ona göre irade, gelişme aşamasında evrensel irade ve bireysel irade şeklinde farklılaşmaktadır. Bireysel irade evrensel iradenin karşıtıdır. Evrensel irade bu karşıtlığı bertaraf ederek kendine döner ve tıpkı bireysel iradede olduğu gibi bir somutluk kazanır. Bu bağlamda hukuk, kendi zorunluluğundan meydana gelecek şekilde bireysel irade karşısında bir gerçeklik şeklinde bulunarak kendi geçerliliğini sağlar. İrade, öncelikli olarak kendisini evrensel irade ve bireysel irade karşıtlığıyla ifade eder. Sonrasında bu karşıtlığı ortadan kaldırarak hem evrensel hem de bireysel bağlamda özgür irade olarak belirir. Bu diyalektik süreç vasıtasıyla iradenin kendi kişiliği onun nesnesi olmuştur. Hegel'e göre öznel ahlâklılık, bu şekilde evrensel ve bireysel irade diyalektiğinden ortaya çıkar. Evrensel irade kendinde iken bireysel irade kendisi içindir. Bu bağlamda iradenin kendinde sonsuz iken kendisi için sonsuz hâle geldiği an öznel ahlâklılığın gerçekleşmesini ifade eder. İrade, söz konusu karşıtlığı aşarak kendi kendine döndüğü an onun kişiliği özne hâline gelir. Öznel ahlâklılık ile birlikte özgürlük, daha da yüksek bir aşamaya ulaşır. Bu öznellik ile özgürlük, yani kendinde irade somut bir gerçeklik kazanır. Kendisi için irade aşıldığı zaman böylesi bir özgürlük meydana gelir. Öznel ahlâklılıkta irade, kendisi için özgür hâliyle kavram durumundadır. Bunun ide olabilmesi için bizatihi bir varoluşa sahip olması gerekir. Bu bağlamda öznel ahlâklılık çerçevesindeki ahlâki görüş, öznel iradenin hukuku biçimini alır. Hegel'e göre iyilik, özgürlüğün evrensel tözüdür ve soyut hâldedir. Ahlâki bilinç de evrensel ve nesnel kararlar istemektedir. Fakat hem iyilik hem de ahlâki bilinç bir belirsizlik içindedir ve bunların belirlenmesi gerekir. İyilik ile öznel iradenin somutlaşmış aynılığı ve bunların gerçeklikleri nesnel ahlâklılıktır. Nesnel ahlâklılık, özgürlük idesini ifade eder. Özgürlük idesinin gerçeklik kazanmasına dair amaç, nesnel ahlâklılık alanında kendi ifadesini bulur. Nesnel ahlâklılık, özgürlük kavramının gerçek dünya biçimine dönüşmesidir (Hegel, 1991, s. 101, 103, 104, 136, 138). Buna göre Hegel açısından Tin'in özgürlük ideali çerçevesinde öznel insan eylemlerinden sonra bu özneliğin nesnellikle birlik oluşturması gereğinden ötürü devletin varlığının gerekliliği, hukukun da temelinde bulunur. Hukuk, ahlâkın toplum içinde genellik ve nesnellik kazanmasını ifade eder. İnsanın özgürlüğünü gerçekleştirebilmesi ancak devlet ortamında mümkün iken, böylesi bir nesnellüğün en önemli ifadelerinden biri olan hukuk da insan özgürlüğünün devlet ortamında gerçekleşebilmesini sağlayan nesnel ahlâklılığı sunacaktır. Hegel'de insan özgürlüğünün yalnızca

bütünlük içinde bir değerinin olduğunun en önemli ifadelerinden biri de bu bağlamda devlet ortamı içinde hukuktur.

Hegel, Tin'in öznellik ve nesnellik aşamalarıyla daha yüksek noktalara çıkardığı özgürlüğünü en son aşamada din, sanat ve felsefeyle gerçekleştireceğini söyler. Bu üç unsur, Tin'e duygu yoğunluğu, sezgi, düşünme kazandırmaktadır. Devlette görünürlük kazanan Tin; din, sanat ve felsefeyle özgürlüğüne kavuşmaktadır (Hegel, 2011, s. 56-58). Bu üç unsur, insanın kişisel çıkarlarını yok eder ve ona tinselliğe yönelik bir bilinç kazandırır. Bu da bilgece bir özgürlük bilincidir (Hegel, 1995, s. 123). Söz konusu unsurlar, toplumun kültürünü oluşturur. Bu nedenle insanların kültür seviyesi yükseldiği zaman, onlar genel irade doğrultusunda eylem gerçekleştirecek, bireysellikten vazgeçeceklerdir. Kendini denetleyebilen insan, madde karşısında özgürleşebilecektir (Hegel, 1995, s. 67). Böylece Hegel'de insan özgürlüğü, kolektif bir bilinçle gerçekleşen bir durumdur. Özgürlük, bütünlüğe bağlıdır ki aslında en nihayetinde var olan tek özgürlük Tin'in özgürlüğüdür ve tüm özgürlükler bu özsel özgürlüğe bağlıdır. Hatta tüm diğer özgürlükler, Tin'in özgürlüğü karşısında yok niteliğindedir; yalnızca bu özgürlüğün görüntüsü statüsündedir. Özgürlüğün kişisel çıkarların yok olması ve tinselliğe yönelik bir bilincin kazanılması bağlamında anlaşılması, bireysel özgürlüğün yok olarak tüm insanların genel bir hedef doğrultusunda hareket etmesi anlamına gelir. Burada aslında bilinçli bir şekilde tinsel bir gücün özgürlük idealine hizmet etmek ve bireyselliği yok etmek, insan özgürlüğüne biçilen anlamdır. Bu da iradi bir varlık olan insan için uygun bir özgürlük tanımını ifade etmez.

Hegel'in yaklaşımları çerçevesinde ondaki özgürlük tanımının, mutlak anlamda idesel bir özgürlüğü ifade ettiği söylenebilir. Tüm insanlık, Tin'in bilinçli bir şekilde özgürlüğüne ulaşabilmesine hizmet edecek şekilde araçsal bir konumdadır. Burada bireysel özgürlük, özgür eylemde bulunmayı değil, Tin'in özgür doğasını iradi bir biçimde bilmeyi ifade eder. Bu bağlamda Hegel'in tarihe yönelik düşünceleri, bireyselliği tamamen ortadan kaldıran bir niteliktedir. Bir "özgürlük idesi" doğrultusunda tüm insanlar, kendilerine verilen görevi yerine getirmek durumundadırlar. Hegel'in tarih felsefesi yaklaşımı bir özgürlük felsefesini ifade etse de bu, kendi özgünlüğünü ortaya koyabilen bir insan özgürlüğünün ifadesi değildir. Belli bir düzen içinde, belli bir yasallıkla ilerleyen bir tarihsel sürecin özündeki özgürlüğü diyalektik ile ortaya koymak da yine Tin'in özgürlüğünü vurguladığı için bireyin hayatındaki zorunluluk da bu anlayış çerçevesinde özgürlüğün bizatihi kendisi olarak verildiğinde insan iradesinin de kendine ait bir geçerliliği olmamaktadır. Bu da belli kolektif kalıpların mutlak anlamda benimsenmesini vurgulayarak insanın kendi bireyselliğini ortaya koyabileceği bir özgürlüğün imkânını yok eder.

3. Popper'ın Hegelci Tarih Anlayışına Eleştirileri ve Tarih Görüşü

Popper, tarihsel alanda var olan bir yasallık durumunu ve bu yasaların belirlenmesiyle tarihin geleceğinin bilinebileceği anlayışını eleştirmektedir. Ona göre bunu bilmek mümkün değildir ve böylesi bir tutum siyasette totalitarizme götürür. Popper, Hegel'in yaklaşımlarının totaliterlik barındırdığını söyler. Hegel ve benzeri türden düşünceler ortaya koyanlar, kendi söylemiş olduklarının bütün şeyleri açıklığa kavuşturmada yeterli olduğunu düşünürler ve yaklaşımlarının diğerleri tarafından da kabul edilmesi isteğini taşırlar. Bu nedenle karşı düşüncelere hoş gözle bakmazlar (Macit & İplikci, 2017, s. 129, 130). Popper da bu tutumun karşısında bulunmaktadır. Hegel felsefesi ve buna benzer felsefe sistemleri, onun açısından indirgemeci bir tutumu ön plâna çıkarmaktadır. Bu tarz indirgemeci yaklaşımlar, tek tipleştirici kalıplar sunar. Tarihsel alan, farklılıkların ve özgünlüklerin çokluğunun olduğu bir alandır. Hegel'in tarihte yasallık olduğuna dair kabulü böylesi farklılıkları ve özgünlükleri tamamen ortadan kaldırarak bunları sabit bir öğretiye tabi kılar. Tarihsel süreç içinde çeşitli otoriter yapıların kendi otoritelerini böylesi kalıplarla gerçekleştirmiş olduğu söylenebilir. Popper'ın buradaki amacı tarihin geri plânında var olduğu düşünülen görünmez yasaları reddederek tarihle ilgili genel bir açıklama sunmaya çalışmaktan ziyade tarihi olduğu hâliyle ele alıp özgünlüklerin ve farklılıkların toplamı

olarak değerlendirebilmektir. O, Hegel'deki gibi çoklukta bir birlik kurmaktan ziyade çokluğu yine çokluk olarak ifade edebilmeye çalışmıştır. Bu nedenle Popper, tarih görüşleri bağlamında bütünselliğe dayalı değil de bireyselliğe dayalı bir özgürlük anlayışı geliştirmeyi amaçlar. Böylece onun açısından siyasal olarak da özgürlüğü kısıtlayıcı totaliterliğe yol açan düşüncelerin karşısında durmak gerekir.

Popper'a göre Hegel'in yaptığı şey bir tarihsicilik örneğidir ve tarihsicilik, tarihsel süreçteki gidişatın önceden tahmin edilmesini amaçlamaktadır. Buna, tarihin geri plânındaki çeşitli yasalar, uyumlar vasıtasıyla ulaşılabilir (Popper, 2004, s. 65). Bu yaklaşıma göre tarih, geçmişle ilgilendiği gibi geleceği de ele alır. Geleceği ele alma, tarihi süreci işleten yasaların belirlenmesi suretiyle tarihsel evrelerin ortaya konabilmesiyle sağlanmaktadır. Çünkü bu yaklaşım, dünya tarihinin önceden belirlenmiş bir plâna göre işlediğini savunur ve bu plânın ortaya konulmasıyla insanlığın geleceği de bilinebilecektir (Macit & İplikci, 2017, s. 131). Ancak Popper'a göre bu tarz yaklaşımların gerçeklik iddiası, tam aksine gerçeği yansıtmayan bir hayal olmak durumundadır (Popper, 2004, s. 65). Bu yaklaşım, insanların kendilerini akışa bırakmalarına ve kendi sorumluluklarını sürecin işleme unsurlarına yıkmalarına neden olur (Popper, 2005, s. 161). Böylece kişisel özgür iradede bahsetmek de mümkün değildir. Tarihin önceden belirlenmiş bir plâna göre işlediği kabul edildiği takdirde tüm insanlık için geçerli, genel bir amaç olduğu savunulmuş olur. Tarihe böyle bir nihai hedef koyulduğu zaman, şimdiden tarihin sonu bilindiği için bu bilindiği iddia edilen amaç doğrultusunda hareket etme gerekliliği vurgulanır. Popper böylesi bir vurgunun, birey olarak insanların, birbirinden farklı toplumların ve farklı tarihsel dönemlerin kendilerine ait amaçlarını yok edeceğini belirtmektedir. Amaçların ortadan kaldırıldığı ve yalnızca bir amacın olduğu bir kabul, bireylerin kendilerini gerçekleştirebilmelerinin önündeki en büyük engellerdendir. Popper açısından eğer tarih, yalnızca belli bir plâna göre işliyorsa ve insanların tek fonksiyonu bu işleyişin sabit yasalarına kendini bırakmaksa, insani bağlamda yerine getirilmesi gereken sorumluluklar da bireyler tarafından üstlenilmeyecektir. Ona göre tarihsel sürecin gerçekliği tikel olanda, bireysel olandadır. Bütünlük, yalnızca tek tek bireylerin toplamından oluşur ve özgürlüklerin zenginliğini, farklılıkların görünürlüğüne ifade eder.

Popper, Hegel'in, ifadelerinin gerisinde var olan örtülü totaliterliği mantığı çok iyi kullandığı için sözcüklerin etkili kullanımıyla gizleyebildiğini söyler. Ancak Popper'a göre Hegel'in yaklaşımları, aslında devlete ve toplumsallığa sorgusuz bir bağlılığı aşılacaktır (Popper, 2010, s. 39). Tarihe yönelik "kehanet" eğilimi, geçerliliği olmayan bir akılsallığı içeren, totaliterleşmeye sebep olacak bir eğilimdir. Bu eğilim, eleştirel düşüncenin önündeki bir engeldir (Popper, 2010, s. 247, 254). Buna göre, zorunluluğun da temelinde özgürlüğün olduğunu vurgulayan Hegel, aslında özgürlüğü daimi bir zorunluluğun tutsağı hâline getirmektedir. Hegel'in devlete biçtiği rol, tarihsel yasanın temel hedefinin gerçekleştirilebilmesi için hayati bir konumu ifade eder. Burada özgürlüğün temel şartı devletin varlığıdır. İnsan özgürlüğünün gerçekleşebilmesi, devlete tam bağlılıktan geçer. Daha önce de ifade edildiği gibi Hegel, devlet karşısında bireyi yok saymaktadır. Birey özgürlüğünün tek başına hiçbir anlamı ve önemi yoktur, yalnızca devlete bağlılık çerçevesinde bir değeri vardır. Hegel'in liberal öğretilerin tam karşısında bulunmasının aksine Popper, liberal bir özgürlük anlayışı benimsemiştir. Liberal anlayış, özellikle bireyi ön plâna alan, bireyin gerçekliğini kabul eden, bütünü içinde bireyseli vurgulayan bir bakış açısıdır. Bu bakış açısı çerçevesinde çoğulculuk son derece önemlidir. Çıkan her farklı ses, kulaklar için işitilir olmalıdır. Devlet ise birey haklarını koruduğu ölçüde geçerliliğe sahiptir. Yani Hegel'in savunduğu devlet anlayışından farklı olarak Popper'ın bakış açısı devleti sınırlandırmakta, bireyi devletten önce gelen bir konuma yerleştirmektedir. Onun insanlık tarihiyle ilgili değerlendirmeleri de böylesi bir bireysellik temeli üzerine yükselir. Bu bağlamda Popper'ın özgürlük anlayışı, bireysel olanın özgürlüğünü savunur. Bir amaçlar çokluğunun olduğu insanlık tarihinde, genel bir yasallığın tüm insanlara sunduğu tek bir özgürlükten ziyade bireylerin kendilerine ait özgürlüklerinin olduğunu

ileri sürer. Her bir birey gerçek bir bireydir. Onların her birinin eylemleri de kendilerine ait gerçek eylemlerdir. Kendi amaçları doğrultusunda hareket eden bireysellikler, kendi özgür eylemleriyle hareket ederek hem kendi sorumluluklarını üstlenirler hem de kendilerini gerçekleştirebilecekleri özgünlüklerini ortaya koyabilirler. Bu bağlamda Popper açısından Hegel'in tarih üzerine değerlendirmeleri ve insanı yerleştirdiği konum, insanın sahip olduğu gerçekliği yansıtmamaktadır. Buna bağlı olarak Hegel'in ileri sürdüğü özgürlük anlayışı da insan doğasına aykırı bir özgürlük anlayışıdır. Popper bağlamında, var olan farklılıklar ve özgünlükler çerçevesinde bir özgürlükler çokluğundan söz edilebilir.

Söz konusu yaklaşımları çerçevesinde Popper, tarihsel sürecin belli yasalara göre işleyen, ortak bir hedefi olan genel insanlık tarihi olarak ele alınmasına karşı çıkmıştır. Bu durum bütün tarihleri tek bir tarih olma durumuna indirgemekten başka bir şey değildir (Popper, 2010, s. 345). Ona göre tarih, genel yasaların bulunup ortaya konulduğu bir alan değil, üzerine çeşitli sorgulamaların yapıldığı bir yorumlama alanıdır. O, yeryüzündeki tüm insanların kendilerine özgü, farklı farklı tarihlerinin olduğunu vurgulamaktadır. Bu bağlamda tüm insanlığı kapsayan bir genel tarih değil, tüm farklı toplum ve dönemlerin kendi özgünlüklerini ortaya koyan "tarihler" vardır (Popper, 2010, s. 349, 350-352). Dolayısıyla Popper, yeryüzündeki dağınık olayları belli unsurlar çevresinde toplama gibi bir kaygı taşımamış ve hatta bunu yanlış bir şey olarak görmüştür. Ona göre tarihsel olaylar kendi değerlerini kendi üzerlerinde taşımaktadırlar. İnsan eylemleri ve meydana gelen durumlar, gizli güçlerin amacına hizmet etmek için meydana gelmezler. Onların değeri, söz konusu gizli güçlerin plânlarının ya da yasalarının bir unsuru olmalarından kaynaklanmamaktadır.

Popper'in Hegel'e yönelik eleştirileri, bireyin iradi eylemlerini ortadan kaldırması noktasında yerinde eleştirilerdir. Hegel'in tarih anlayışı, insanın özgürlüğünü tanımlarken bireyi, bütün karşısında değersiz hâle getirmektedir. Popper ise anlamacı bir tarih anlayışıyla hem kişi bazında hem de toplum bazında bireysellik vurgusuyla özgünlükleri silen yaklaşımların karşısında durarak her bir özgünlüğü görünür hâle getirmeye çalışır. Fakat Popper'in tarihsel alanla ilgili savunmuş olduğu çoğulcu yaklaşım da kendi içinde çeşitli sorunlar barındırmaktadır. Bu yaklaşımın, özellikle özgürlüğü tanımlama noktasında güçlüklerle karşılaşmamıza yol açtığı söylenebilir. Popper'in savunduğu tarih anlayışının ifade ettiği özgürlük, tanımlanmış bir özgürlük kavramı değildir. Toplumların ve dönemlerin her birinin niteliklerini göz önünde bulundurma tutumunda sağlam temeller olmadığı için kaygan bir zemin söz konusudur. Böylesi kaygan bir zeminde özgürlük tanımı yapmak, süreklilik arz eden değişime uygun özgürlük tanımlarının yapılmasına yönelik bir çabayı ifade eder ki her daim devam eden değişimlere uygun tanımlamalar yapabilmek pek olanaklı gözükmemektedir. Böylesi bir çoğulcu tarih anlayışına bağlanan özgürlük yaklaşımı, tarihsel şartlar içinde iktisadi, politik ve etik bağlamlara göre farklı deneyimlere işaret eden bir özgürlük içeriğini dile getirir. Bu da özgürlük adına konuşabilmeye olanak tanıırken özgürlüğün ne'liğine dair çıkarım yapabilmek imkânını ortadan kaldırır. Çünkü böylesi bir anlayış çerçevesinde özgürlüğün kendisi değil, çeşitli değişkenlere bağlı olan ve deneyimlere indirgenmiş özgürlük anlayışları konuşulmaktadır. Popper'in çoğulculuğa dair yaklaşımları manidar olsa da böylesi bir çoğulculuğu sağlayabilmek için özgürlüğü dönemlerin ve toplumların değişen koşullarına ve niteliklerine bırakmamak, onun ne'liğini ortaya koymak ve söz konusu çoğulculuk düşüncesini de bu tanım çerçevesinde ileri sürmek gerekir.

Sonuç ve Değerlendirme

Hegel'in sistemi, özellikle tarih yaklaşımları bir özgürlük felsefesi üzerine kurulmuştur. Fakat burada özgürlükten kastedilen şey, tinsellik kabulüne ya da idealizme dayalı bir düşünüşün özgürlük anlayışıyla paralel olarak bütünün özgürlüğünü vurgulayan bir yaklaşımdır. Bu nedenle bireyin özgürlüğü ikincil bir konuma sahiptir. Hegel'in yaklaşımları çerçevesinde insan, düşünebilen tek varlık olduğu için Tin'in özgürlüğünün başlatıcısı ve taşıyıcısı vazifesiyle büyük

bir role sahiptir. Ancak nihayetinde bir “Aklın Hilesi” fikrinin farkına varmak, insanın isteklerinin, tutkularının, davranışlarının hiçbirinin kendine ait olmadığını bilincine varmaktan başka bir şey değildir. Burada insanı meydana getiren, onun hayatını yönlendiren tinsel bir gücün eyleminin, çabasının görünümüleri söz konusudur. Hâl böyle olunca insanın bireysel özgürlüğünün yalnızca bütünüün özgürlüğü bağlamında bir değeri olduğu zaman insanın bireysel varlığı da çok az bir öneme sahip olmakta, hatta neredeyse bireysel bir varlıktan bahsedilememektedir. Özgürlük söz konusu olduğunda toplumsallıkla birlikte bireysellik de önemlidir ve bireyselliğin de olması gerektiği ölçüde vurgulanması gerekir. Burada insanın özgürlüğü, yalnızca Tin'in özgürlük idealinin bilincinde olmayla sınırlandırılmıştır. Bu da özgürlüğün, özellikle eylemsellik boyutunu ortadan kaldırır ve uygun bir özgürlük tanımı elde edebilmemizi engeller.

Popper'ın eleştirileri de tek tip bir yapının kurulmaya çalışılmasına yöneliktir. Genel bir ideal ve tarihin değişmez yasaları altında özgünlükler yok olacak, bu genelliklere tabi kılınacaktır. Popper'ın bu eleştirileri kabul edilebilir eleştirilerken, onun tarihsel alana dair çoğulculuk yaklaşımının özgürlüğe dair göndermesinde belli başlı sorunların olduğu söylenebilir. Özgünlük, bireysellik ve çoğulculuk vurgusu önemliken, özgürlüğün kendisi mutlak anlamda değişkenliğin eline bırakıldığı takdirde elimizde bir özgürlük tanımı kalmayacaktır. Özgürlüğün ne'liği ortaya konulmadığı zaman ise çoğulcu ortamın bir kargaşaya dönüşmesi kaçınılmazdır. Bu nedenle özgürlüğün tanımı yapılırken bir taraftan bireysellik, özgünlük ve insan sorumluluğu yok edilmemeli, diğer taraftan farklılıkları yok eden genel yasaların totaliterliği eleştirilirken çoğulcu bakış açısının da tutunması gereken belli başlı genellikler de tümüyle yok sayılmamalıdır. Dolayısıyla insanlık tarihi üzerine değerlendirmelerde bulunurken tarihsel alanda olması gereken özgürlüğün tanımı yapılmalı, bu tanım da farklılıkların, içinde kendilerine bir yer bulabilecekleri, bireyselliğin ve özgünlüklerin silinmediği bir tanım olmalıdır. Her şeyi kendine tabi kılarak bireyselliği yok eden bir özgürlük anlayışı uygun bir özgürlük anlayışı olmadığı gibi, farklılıkların, değişen koşulların ve deneyimlerin içinde kendi ifadesini tam olarak ortaya koyamayan bir özgürlük anlayışının da uygun bir özgürlük anlayışı olmadığı ileri sürülebilir.

Hegel ve Popper'ın tarih üzerine düşünceleri bağlamında ileri sürdükleri özgürlük anlayışlarında var olduğunu düşündüğümüz sorunları aşmaya çalışarak nasıl bir özgürlük tanımı yapılabilir? Öncelikli olarak özgürlük, bir tercihi ifade etmektedir. İnsanlar, iradi bir biçimde karşılarındaki seçenekler arasından tercihte bulunabiliyorlarsa burada özgürlüğün olduğu söylenebilir. Söz konusu durum, kendi kararlarını alabilmenin göstergesidir. Özgürlüğün bir diğer temel unsuru farkındalıktır. Tercihde bulunmak bir farkındalığı gerektirir. İnsan kendi iradesi doğrultusunda ve bir farkındalıkla tercihte bulunmuyorsa, burada özgürlükten de söz edilemez. Bir diğer temel unsur, eylemdir. Bir kişi, belli bir farkındalıkla ve iradi bir biçimde bir tercihte bulunduyorsa, bu tercihi doğrultusunda eylem gerçekleştirebilmelidir. Söz konusu tercihin eyleme dökülebilmesi, özgürlüğün de olmadığı anlamına gelir. Bu nedenle yalnızca farkındalık ve tercihte bulunabilme, özgürlük için yeterli değildir. Aynı zamanda bu tercih doğrultusunda bir eylem alanının olması ve bunun eylemsel olarak gerçekleştirilmesi gerekir. Bunlarla birlikte özgürlüğün bir diğer önemli unsuru ise sorumluluktur. İnsanın kendi eylemlerinin sorumluluğunu üstlenmesi gerekir. Bu da özgürlüğün istenilen anda istenilen eylemi herhangi bir sınır tanımaksızın gerçekleştirebilme anlamına gelmediğini gösterir. İradi bir biçimde yapılan tercih sonucu eylem gerçekleştirilebiliyorsa, bu eylemin sorumluluğunu da alabilmek gerekir. Aynı zamanda bu sorumluluk bilinci, insanın bireyselliğini ortaya koyabilmesinde de son derece önemlidir. Çünkü yukarıda da gördüğümüz gibi Hegel'in tarih anlayışında kendi eylemlerini gerçekleştirmeyen insan, sorumluluk üstlenebilen bir insan değildir. Böylece bireyselliğini kazanmış bir insan, aynı zamanda sorumluluğu olan bir insandır.

Hegel'in tarih görüşlerinde bireysel özgürlük bağlamında var olan tek unsur, farkındalıktır. Fakat buradaki farkındalık yalnızca tinin kendi özgürlüğüne ulaşma idealinin farkındalığıdır.

İnsanın kendi istekleri ve tutkuları olarak sandığı şeyler aslında tinin kendi istek ve tutkuları, gerçekleştirdiği eylemler aslında tinin kendi özgürlüğü doğrultusunda kullandığı araçlar olduğu için insan tercihlerinden, eylemlerinden ve sorumluluklarından söz etme olanağı yoktur. Dolayısıyla buradaki farkındalık da aslında kendi tercihlerinin, eylemlerinin ve sorumluluklarının olmadığı farkındalığıdır ve böylesi bir anlayış insan özgürlüğünü karşılayan bir anlayış değildir. Popper'ın tarih görüşlerine bakıldığı zaman ise göz önünde bulundurulması gereken durum, özgürlük kavramının eylem alanını ifade etmenin yanı sıra belli sınırlılıkları da ifade etmesidir. Bireyselliği tamamen yok eden her türden yasalılığa karşı çıkılabilir. Ama bu, genellik niteliğine sahip olan her şeyin ortadan kaldırılabilmesi anlamına gelmez. Çoğulcu bakış açısı, yukarıda ifade edilen özgürlüğün unsurları çerçevesinde ele alınmalıdır. Özgürlükler, deneyimler, farklılıklar, değişkenler bu çerçevede değerlendirilmelidir. Yani her bir dönemin ve toplumun kendi nitelikleri ve koşulları ele alınırken, yukarıda verilen özgürlük tanımı altında ele alınmalıdır. Eğer her türden genelleme reddedilirse ve tarihsel alan Popper'ın ifade ettiği şekilde kaygan bir zemin üzerinde değerlendirilirse, o zaman çoğulculuktan ziyade kargaşa ortaya çıkacaktır. Özellikle de özgürlüğün en temel unsurlarından biri olan sorumluluk, istismar edilmeye son derece müsait olacaktır. Her ne kadar Popper, Hegel'i insanın sorumluluğunu yok ettiği noktasında eleştirse de özgürlüğün ne'liği ortaya konulmaksızın bu kavram çeşitli değişkenlere bağlandığı ve deneyimlere indirgendiği takdirde Popper'ın yaklaşımında da sorumluluk muğlak bir hâl alacaktır. Farklılıkların gözetildiği bir ortamda belirli bir özgürlük tanımından hareket edilmediği zaman, bu farklılıkların kendi özgürlüklerini ortaya koyabilecekleri alanlar da belirlenmemiş, yani belli bir sınır çizilmemiş demektir. Özgürlük kavramının bir diğer önemli unsuru da burada devreye girer ki özgürlük, tercihlerin ve eylemlerin gerçekleştirileceği alanları da belirler. Her birey, kendi alanının ötesine geçmeksizin, başkalarının alanlarını ihlâl etmeksizin eylemlerini gerçekleştirmeli, bir ihlâl gerçekleştirdiği takdirde de bu eyleminin sorumluluğunu üstlenebilmelidir. Eğer bu unsurlar ortaya konulmadan, genel bir özgürlük tanımı yapılmadan çoğulcu bir bakış açısı ortaya konulursa, söz konusu belirsizlikten ötürü çoğulcu tutum da zarar görür ve sorumluluk sınırları aşılabılır. Sonuç olarak şu ifade söylenebilir: Özgürlük anlayışında bireysellik yok edilmeden sınırlar belirlenmelidir. Totaliter genellikler ortadan kaldırılırken farklılıkları içeren özgürlüğü belirleyici genellikler korunmalıdır. İnsan özgürlüğünün en uygun formu ancak bu şekilde ortaya konabilir.

Kaynakça

- Beer, M. (1969). *Hegel'in felsefesi ve Marx'ın tarih anlayışı* (F. Sabit, Çev.). Öncü Yayınları.
- Çevik, M. (2014). *Tarih felsefesi*. Anı Yayıncılık.
- Hegel, G. W. F. (1991). *Hukuk felsefesinin prensipleri* (C. Karakaya, Çev.). Sosyal Yayınlar.
- Hegel, G. W. F. (2011). *Tarih felsefesi I* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1995). *Taribte akıl* (Ö. Sözer, Çev.). Kabalcı Yayınları.
- Hegel, G. W. F. (1986). *Tinin görüngübilimi* (A. Yardımlı, Çev.). İdea Yayınları.
- Macit, M. H. & İplikci, A. (2017). *Tarih felsefesi*. Pegem Akademi Yayıncılık.
- Özlem, D. (2001). *Günümüzde felsefe disiplinleri*. İnkılâp Kitabevi.
- Öztürk, M. (2014). *Tarih felsefesi*. Akçağ Yayınları.
- Popper, K. R. (2010). *Açık toplum ve düşmanları II* (H. Rızatepe, Çev.). Liberte Yayınları.
- Popper, K. R. (2005). *Hayat problem çözmektir* (A. Nalbant, Çev.). Yapı Kredi Yayınları.
- Popper, K. R. (2004). *Taribselciliğin sefaleti* (S. Orman, Çev.). İnsan Yayınları.
- Westerkamp, D. (2008). The philonic distinction: Enlightenment historiography of jewish thought. *History and Theory*, (47), 533-559.
- Yeşilçayır, C. (2023). Hegel felsefesinde “birey” ve “devlet” diyalektiği. *Sofist*, (6), 175-196.